

BÉRESI ÁKOS

A gyűlölet tana

Antiszemita olvasókönyvek a német iskolákban

„A népi államok gondoskodjanak arról az ifjúság megfelelő nevelése révén, hogy egykor földünkön a végső és döntő küzdelem érett nemzedékre találjon. [...] A népi állam kiképző és nevelő munkájának végcélja az legyen, hogy a faji öntudatot és érzést ösztönileg és értelmileg a reábizott ifjúság szívébe és agyába vesse. Egyetlen fiú vagy leány se hagyhassa el az iskolát addig, amíg tisztában nincs azzal, mi a vér tisztaságának lényege és szükségessége.”¹

Adolf Hitler e sorai világosan elénk tárják a Führer és egyben a náci rendszer oktatással szemben támasztott elvárásait. A nemzetiszocialisták szemében az iskola elsődleges és legfontosabb célja a világnézeti nevelés volt, a tényleges ismeretanyag átadása emellett legfeljebb másodlagos fontossággal bírt. Hitler olyan fiatalságot akart, amely szívvel-lélekkel a nemzetiszocializmus híve, amely odaadó hittel szolgálja a rendszert, és amely akár az életét is hajlandó feláldozni érte. Természetesen nem lehet kategorikusan kijelenteni, hogy a náci oktatás és propaganda mindenestül sikeres volt – azonban a náci időszak számos eseménye, különösen Németország második világháborús szereplése mindenképpen felvet olyan kérdéseket, amelyekre többek között az oktatási rendszer vizsgálatán keresztül is megkísérelhetünk választ találni. A nemzetiszocialista rendszer tizenkét éves fennállása idején számos rettenetes bűncselekményt követett el különböző csoportok ellen, amelyekről a német lakosság tudott. A terror által megfélemlített emberek persze nem emelhettek szót – ahogyan Martin Niemöller protestáns lelkész mondta² –, mégis úgy gondolom, ennél valamivel többről van szó. A totális háborút ifjú katonák vívták, akik végrehajtották a kapott parancsokat, ahogyan a tömeggyilkosságok során is olyan fiatal emberek húzták meg a ravaszt, akik tisztában voltak vele, hogy mit tesznek. Hitler háborújának rengeteg harcosa, a náci bűncselekmények számos tettese olyan fiatalember volt, aki a harmincas években náci iskolába járt. Ebben az írásban nem törekszem – ilyen terjedelemben nem is törekedhetem – a teljes német oktatási rendszer akár csak felületes bemutatására, ehelyett annak egy szeletével, az általános iskolai fajelmélet-oktatásban alkalmazott két olvasókönyvvel foglalkozom behatóan. Mindkét tankönyv kifejezetten a gyermekek antiszemita nevelését tűzte ki célul, ékesszólóan szemléltetve a náci rendszer ama törekvését, hogy beleverje a legkiseb-

¹ Hitler, Adolf: *Mein Kampf* (Harcum). Budapest, 1998. 310.

² Martin Niemöller (1892–1984) a náci egyházellenes politikája miatt került szembe a rendszerrel. 1937-ben Sachsenhausenbe került, majd a németországi ellenállás oszlopos tagjává vált. Híres mondása így szólt: „Amikor a náci elvitték a kommunistákat, hallgattam: nem voltam kommunista. Amikor lecsukták a szociáldemokratákat, hallgattam: nem voltam szociáldemokrata. Amikor bezárták a zsidókat, hallgattam: nem voltam zsidó. Amikor engem elvitték, nem volt már senki, aki tiltakozhatott volna.” A berlini *Gedenkstätte Deutscher Widerstand* (Stauffenbergstraße 13–14, D-10785, Berlin) állandó kiállításán látható idézet.

bek fejébe önnön világnézetét – vagyis saját hite szerint: igyekezzen felvértezni őket útravalóval valamiféle végső faji küzdelemre.

Antiszemizmus a tantervben

Ahhoz, hogy az oktatás megfeleljen a Hitler által felvázolt elképzeléseknek, a nemzetiszocialistáknak komoly változtatásokat kellett végrehajtaniuk az oktatás és nevelés területén. Mindenekelőtt közvetlen pártirányítás alá vonták az iskolai életet: a régi tanári szervezeteket fokozatosan megszüntették, a tanári kart pedig betelepítették az NSLB-be (Nemzetiszocialista Tanárszövetség), amelyet területi alapon szerveztek meg, és amely mindenütt szorosan együttműködött a helyi náci *gauleiter*rel.³ Így a jelentéktelen területi eltérések dacára az oktatásban lényegében a náci párt akarata és végső soron a hierarchikus irányítás náci elve érvényesült. Azoknak a tanároknak, akik nem tudtak teljes mértékben alkalmazkodni az új oktatási elvekhez, távoznuk kellett.

Ez a tanügyi reform már 1933-ban elkezdődött, és lehetőséget adott arra, hogy szinte valamennyi tantárgyban megjelenjen a „faji gondolat” és a nemzetiszocialista világnézet oktatása. Történelemórán például zsidó kútmérgezökről beszéltek, és egyéb ókori vagy középkori történelmi okokkal magyarázták az antiszemizmust.⁴ A zsidógyűlölet oktatásának igazi terepét mégis a nácik által bevezetett új tantárgy, a fajelmélet jelentette.

Érdekesnek tűnhet, hogy a náci Németországban, ahol az antiszemizmus a közbeszéd részét képezte, viszonylag kevés ténylegesen zsidógyűlölő tankönyvet adtak ki. Ennek oka prózaian egyszerű: az ezeket megjelentető Stürmer-Verlag termékeit birodalmi szinten terjeszthette, ami valószínűleg annak volt köszönhető, hogy a kiadó vezetője, Julius Streicher élvezte Hitler személyes szimpátiáját. Streicher 1922 óta volt az NSDAP tagja, 1923. november 9-én, a sörpuccs idején ő vezette a feldherrnhallei menetet, így a mozgalom egyik legrégebbi tagjának számított. A Führer szimpátiája annak ellenére biztosította 1933 utáni karrierjét, hogy agresszív természete miatt a párton belül kimondottan sok ellenségre tett szert.⁵

Az 1920-as években még komoly anyagi gondokkal küzdő Streicher kiadója 1933-tól komoly állami támogatásokban részesült, lapját, a *Der Stürmer* című hecclapot a Harmadik Birodalom minden jelentősebb városában hirdették, reklámjait mindössze 1936-ban, a berlini olimpia idején távolították el rövid időre.⁶

A kiadó 1936–1938 között két jelentős zsidógyűlölő olvasókönyvet jelentetett meg. Az első egy Elvira Bauer nevű fiatal lány által írt képeskönyv volt, *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid, und keinem Jud bei seinem Eid* (Ne bízz a rókában a zöld mezőben, sem pedig a zsidó esküjében). 1938-ban ezt követte Ernst Hiemer, a *Der Stürmer* vezető szerkesztője által írott *Der Giftpilz* (A mérges gomba).⁷ Jellemében valamelyest hasonlóknak tekinthető a *Der Pudelmopsdackelpinscher und andere besinnliche Erzählungen* (A Pudlimopsz-tacsó-pincs és egyéb tanulságos elbeszélések) című olvasókönyv, amelyet szintén Ernst Hiemer írt. Ez a mű 1940-ben jelent meg, olvasmányai a Stürmer-Verlag többi kiad-

³ Schmidt, Uwe: *Lehrer im Gleichschritt*. Hamburg, 2005. 15–31.

⁴ Knopp, Guido: *Hitler gyermekei*. Budapest, 2003. 213.

⁵ Schmidt: *Lehrer im Gleichschritt*, 11–15.

⁶ Evans, Richard J.: *A Harmadik Birodalom hatalmon*. Budapest, 2013. 120.

⁷ Thiele, Jan: *Der Beitrag der Fibeln des Dritten Reiches zur Vermittlung der nationalsozialistischen Ideologie (Dissertationsschrift)*. Oldenburg, 2005. 170–195.

ványához méltó, nyíltan gyűlölködő antiszemita hangnemben íródtak, a zsidóságot különböző állatokhoz hasonlította, például sáskához, kaméleonhoz vagy hiénához.⁸

1940-ben természetesen az antiszemitizmusnak már egészen más akusztikája volt, mint a háború előtti években, ugyanis ekkor a nemzetiszocialista vezetők már legalábbis gondolkodtak azon, hogy mit kezdjenek a jelentős létszámú európai zsidósággal, akik a német győzelmek következtében a Harmadik Birodalom közvetlen fennhatósága alá kerültek.⁹

A három műről általánosságban megállapítható, hogy nagyon primitív hangvételűek, és a legalantasabb, zsigeri zsidógyűlöletet igyekeznek közvetíteni egy igen fiatal olvasóközönység felé. Minden primitivitásuk ellenére, sőt talán éppen azért forrásértékük mégis igen jelentős, ugyanis a maga nyers kendőzetlenségében mutatják be a nácik igyekezetét, hogy átültessék a gyakorlatba Hitlernek az ifjúság faji küzdelemre neveléséről szóló elképzeléseit.

Antiszemita olvasókönyvek

Ernst Hiemer 1900-ban született. A húszas évek óta dolgozott a *Stürmer* újságírójaként, itt Julius Streicher egyik legmegbízhatóbb munkatársának számított. Streicherhez hasonlóan eredetileg ő is tanító volt, ilyen jellegű tapasztalatait használta fel tankönyveinek megírásához. A harmincas évek végétől 1945-ig a *Stürmer* vezető szerkesztőjeként tevékenykedett. A háborút túlélte, és 1974-ben halt meg.¹⁰ *Elvira Bauer* életéről még kevesebbet tudunk. Annyi bizonyos, hogy 1915-ben született Nürnberg környékén, és óvónőképzőt végzett. Képeskönyvével sokáig házalt, de még az olyan elkötelezetten nemzetiszocialista kiadók is elutasították, mint a Franz-Eher-Verlag. Így került végül a *Stürmer* látókörébe. A lap felkarolta az ifjú tehetséget. Könyvét 1936-ban kiadták, sőt hosszabb cikkben méltatták, mint olyan művet, amely „nem csupán kicsiknek, de nagyoknak is szól”.¹¹ Bauer nem sokkal később férjhez ment, majd 1943-ban Berlinben egy bombatámadás során eltűnt.¹²

Elvira Bauer képeskönyve igen egyszerű a maga nemében: egy oldalpáron mindig egy kép (ezeket Bauer valószínűleg saját kezűleg rajzolta), valamint egy hozzá tartozó vers kap helyet. Az olvasókönyv igyekezett valamiféle „logikai ívet” bejárni, amennyiben a kiindulópont szerint a zsidók „apja az ördög”, aki „a Nílus partjáról Németországba juttatta őket”.¹³ A kötet nagy részében tematikusan ismerteti a zsidók típusait (erről lentebb bővebben írok), a befejezésben pedig – mintegy pozitívnak szánt végkifejletként – arról a náci idillről beszél, amikor a zsidókat elűldözték az országból. A könyv szövegvilága igen kezdetleges, s nem csupán azért, mert öt-hat éves gyerekeknek íródott, hanem mert az óvónőképzőt végzett Elvira Bauernek szemmel láthatóan komoly gondjai voltak a német nyelvhelyességgel. Érdemes megjegyezni, hogy ezzel nem volt egyedül: a *Der Stürmer* és a *Stürmer-Verlag* számos publicistája és szerzője hasonló problémákkal küzdött.

Az 1938-ban megjelent *Mérges gomba* összességében csak valamivel volt színvonalasabb Bauer borzalmas művénél. Képeit a *Der Stürmer* profi grafikus, Philipp Ruprecht, művésznevén Fips festette, és általánosságban – ha nem is színvonalasak – jobbak, mint Elvira Bauer mázsolmányai. A könyv felépítése ez esetben is követ egyfajta logikát: kimon-

⁸ Hiemer, Ernst: *Der Pudelmopsdackelpinscher und andere besinnliche Erzählungen*. Nürnberg, 1940.

⁹ Goebbels, Joseph: *Napló*. Budapest, 1997. 1939–1940. évek bejegyzései.

¹⁰ Schmidt, Anke: *Kinder- und Jugendliteratur im Dritten Reich*. München, 2010. 7.

¹¹ *Der Stürmer*, 48/1933.

¹² Schmidt: *Kinder- und Jugendliteratur im Dritten Reich*, 62.

¹³ Bauer, Elvira: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid, und keinem Jud bei seinem Eid*. Nürnberg, 1936. 3.

dottan a zsidók kategorizálására törekszik, így különböző élethelyzetekben mutatja be őket. Tizenöt olvasmányt tartalmaz, mindegyikük egy képpel és rövid képaláírással kezdődik, majd ezt követi a tulajdonképpeni főszöveg, végül valamennyi egy versikével végződik, amely a történet lényegét foglalja össze. A *Mérges gombát* érdekes módon már a náci korszakban, 1938-ban (azaz nem sokkal kiadását követően) „ifjúságra veszedelmes olvasmányoknak” nevezte az SS neumünsteri zsidóügyi referense, Herbert Hagen. Hagen ugyanis úgy vélte, az ilyen művek „primitív utcai erőszakra és pogromokra gyűjtogatnak”, amit nem tartott összeegyeztethetőnek a zsidóság szervezett és szisztematikus kifosztásával. Emiatt javaslatot tett a tankönyv támogatásának csökkentésére.¹⁴ Véleménye valószínűleg egybevágott egy sor pártértelmiségi álláspontjával, mindazonáltal a Streicher és Hiemer által képviselt primitív antiszemitizmust a náci pártvezetés továbbra is elfogadhatónak tartotta.

A nemzetiszocialisták zsidóképe valójában meglehetősen ósdi volt, az általuk hangoztatott vádak évszázados, nemritkán középkori eredetű antiszemita előítéleteken alapultak. A *Mérges gombában* egy anya kisfiának „elmagyarázza a mérgező zsidók különböző típusait: a zsidó kereskedelmi ügynököt, a zsidó telekspekulánst, a kóser henteset, a zsidó doktort, a kikeresztelkedett zsidót és az összes többit”.¹⁵ Mind a *Mérges gomba*, mind a *Ne bízz a ró-kában* kimondottan ügyelt arra, hogy a „jellegzetes zsidókat” részletesen is bemutassa a gyerekeknek; közben persze minden esetben igyekezett felkelteni bennük a viszolygást vagy az ismeretlentől való félelmet. Nézzünk néhány ilyen jellegzetességet!

A zsidók testi jegyei és a képek

Az antiszemiták mindig is előszeretettel emlegették a zsidók bizonyos testi jellegzetességeit, amelyek persze ugyanúgy felkelthették a velük szembeni gyűlöletet, mint belső tulajdonságaik, illetve társadalomban betöltött helyük. A náci ráadásul ezeket a külső jegyeket azért is fontosnak tekintették, mert ezzel a biológiai alapú antiszemitizmust is könnyebben meg lehetett magyarázni: a zsidó más, mint a német, és ez testi jegyeiben is erőteljesen megmutatkozik. A zsidók fizikai jellegzetességeit természetesen nem a náci faji teoretikusok kívánták először vizsgálni. Amerikában például már a 19. század második felében felmerült problémaként, hogy a zsidók ugyanannak a fehér rassznak a tagjai-e, mint az európaiak.¹⁶ A *Mérges gombában* Ernst Hiemer leírja, hogy „a zsidók haja göndör, mint a négereké”.¹⁷ A zsidók esetében a náciak olyan „faji jegyeket” tartottak fontosnak hangsúlyozni, mint a nagy orr, a lúdtalp vagy a duzzadt ajak. A szövegben – ami egyébként egy fajelmélet-órai feleletet örökít meg a zsidók külsejéről – az egyik gyerek elmondja, hogy „a zsidók szeme húsosabb, mint a mienk. A szemén nyomban látni, hogy a zsidó hamis, álnok faj.”¹⁸ Bár az antiszemita frazeológia és a náci fajelmélet egyaránt igyekezett szakszavakat kitalálni a zsidó testi jegyekre, és próbált valamiféle tudományos keretet adni önmagának, valójában ezek színvonala semmiképpen nem lépett túl a „szép” és a „csúnya” kategóriáin.¹⁹

Természetesen a fenti testi jegyek mindegyike megjelenik az olvasókönyvek képein is, szinte minden esetben eltúlzottan, karikatúraszerűen. Mindenképpen érdemes megjegyez-

¹⁴ Paul, Gerhard: „Von Judenangelegenheiten hatte er bis dahin keine Ahnung” – Herbert Hagen, der Judenreferat des SD aus Neumünster. <http://www.akens.org/akens/texte/info/33/333407.html> (letöltve: 2015. dec. 28.)

¹⁵ Hiemer, Ernst: *Der Giftpilz*. Nürnberg, 1938. 7.

¹⁶ Gilman, Sander: *The Jew's Body*. New York, 1991. 169–190.

¹⁷ Hiemer: *Der Giftpilz*, 10.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Gilman: *The Jew's Body*, 169–190.

ni, hogy a velük éles kontrasztba helyezett németek egyáltalán nem nyújtanak kellemes látványt. Bár mind karcsúak és magasak, egészében majdnem mindig rettenetesen merevek, ridegek, már-már embertelenek. Főleg a nők esetében mondható el, hogy egész küllemük-ből hiányzik mindenféle gyengédség vagy elengedtség. Ez egyébként nem feltétlenül a rajzolók ügyetlenségén múlt, hanem a korszak hivatalos művészetének a hatását tükrözte.

A bevándorló zsidó alapvető sajátossága, hogy esetében könnyű hangsúlyozni a zsidók német néptől idegen karakterét. Nála még hangsúlyosan jelennek meg olyan jellegzetességek, mint a szakáll, a kaftán, a pajesz. A zsidóság keleti eredetét a német antiszemita soha nem felejtették el emlegetni: az 1913-as *Ahasvérus boldog vándordala* című versben²⁰ például az „örök zsidó”, Ahasvérus önmagát „idegen pusztaság kitaszítottjának” nevezi, záró sorai-ban pedig azzal búcsúzik: „Így hát tovább játszom vakmerőségem jövedelmező játékait / és tovább követem ázsiai vérem különös, titokzatos, előttek rejtett céljait.”²¹ A *Mérges gomba* egyik olvasmánya a bevándorló zsidók esetében nem felejt el megemlíteni, hogy piszkosak: „Nézd ezeket a kreatúrákat! – kiáltja Fritz. – Ezeket az egészségtelen zsidó orrokat! A tetves szakállukat! Ezeket a mocskos, elálló füleket! A görbe lábukat! A lúdtalpukat! A mocskos, zsíros ruhákat! Nézd, hogyan hadonásznak a kezükkel! Hogy alkudoznak! Hát emberek az ilyenek?”²²

De bármennyire is undorítóan láttatták a bevándorló zsidókat, a náci kifejezetten hangsúlyozták, hogy nem emiatt tekintik őket veszélyesnek, hanem azért, mert képesek alkalmazkodni: „...ha elég pénz gyűjtenek, akkor leteszik mocskos öltözéküket, lenyíratják szakállukat, tetvetlenítik magukat, csinos ruhát öltenek, és úgy tesznek, mintha nem lennének zsidók.”²³ A náci szemében a zsidók beilleszkedési készsége azt jelentette, hogy be akarnak furakodni a többségi társadalomba, hogy azt belülről bomlasszák. A *Pudelmopsdackelpinscher* egyik példázatában egy orvos, aki egy galandférget hajt ki a betegből, elmondja, hogy a féreg bejutásakor szinte láthatatlan és látszólag ártalmatlan, csak a gazdaszervezeten hízik óriásivá és kártékonyá – majd hozzáteszi: „...pontosan úgy, ahogyan a zsidók is teszik a népekkel.”²⁴

A zsidók gyökértelensége az antiszemita egyik első számú vádja. Magyarázataként a nemzetiszocialisták számos okot neveztek meg: Hitler szerint az „idealista lelkiület” hiánya miatt nem is lehetett hazájuk.²⁵ A *Ne bízz a rókában* ezzel szemben a középkori eredetű „bolygó zsidó”-monda magyarázatával él: amikor Krisztus a Golgotára menet megpihent, egy zsidó „káromkodva” üldözte el a háza elől, amiért Jézus örök vándorlásra kárhoztatta.²⁶ A Stürmer-Verlag olvasókönyvei azonban többnyire egyszerűen megelégszenek azzal a magyarázattal, hogy a zsidókat az ördög teremtette, ezért vándorolnak.

A rabbiknak mint a zsidók lelki vezetőinek a nemzetiszocialisták megkülönböztetett figyelmet szenteltek. Julius Streicher például egy akasztott rabbit ábrázoló amulettet hordott

²⁰ Ez a vers egy zsidó szerző, Paul Meyer munkája, aki ezzel kigúnyolta, egyben azonban igen pontosan szemléltette is a jellegzetes antiszemita vádakat.

²¹ Meyer, Paul: *Ahasversfröhlich Wanderlied, 1913* – lásd például itt: Diebow, Hans: *Der Ewige Jude*. München–Berlin, 1937.

²² Hiemer: *Der Giftpilz*, 15.

²³ Uo.

²⁴ Hiemer: *Der Pudelmopsdackelpinscher*, 50.

²⁵ Hitler: *Mein Kampf*, 242.

²⁶ Bauer: *Traukeinem Fuchs aufgrünerHeid...*, 7.

a nyakában.²⁷ A rabbi figuráját a *Mérges gomba* úgy jellemzi, hogy „egy férfi, aki úgy néz ki, mint a hosszú szakállú ördög”.²⁸ Az adott kontextusban egyébként egy fiatal zsidó fiút, Sollyt vizsgáztatja a zsidó vallás és erkölcsiség kérdéseiből, ami keretet ad a Talmud ismeretetésének. A zsidó vallás szent könyvét a nációk előszeretettel emlegették antiszemita propagandájukban, néha egészen légből kapott állításokat fogalmaztak meg, bár ezek természetesen nem rugaszkodtak el túlzott mértékben az antiszemita közhelyektől. A *Mérges gomba* például ilyen Talmud-idézetet vélt ismerni: „A nem-zsidókat arra teremtették, hogy a zsidókat szolgálják, ők azok, akik építenek, vetnek, szántanak, és aratnak. A zsidók arra teremtettek, hogy mindent készen kapjanak.”²⁹ A zsidó vallást Streicher különböző kiadványai egyébként is előszeretettel tüntették fel démoni színben. Ennek egyik eszköze a régi vérvád emlegetése volt, amelyről már a *Der Stürmer* című újság is leírta, hogy „ha bárhol a világon olyan holttestet találnak, ahol a halál oka nem megállapítható, az emberek rögtön rituális gyilkosságra gyanakszanak”.³⁰ A *Mérges gomba* egy másik történetében, amelyben a zsidók egy tehenet vágnak le, a rabbi alakja ismét felbukkan: „Jön egy hosszú késsel a rabbi, és felvágja [a tehen] torkát. Az állat kínok között elvérzik. A zsidók közben körülötte állnak – és nevetnek.”³¹ Az állatkínzást a történet összeköti a vérváddal: „Hallottál a rituáléről? [kérdézi a zsidókat megleső két gyerek egyike a társától.] Egy-egy ilyen alkalommal a zsidók fiúkat és lányokat, férfiakat és nőket gyilkolnak meg. Ők az emberbőrbe bújít ördög.”³²

Az általános iskolásoknak szánt olvasókönyvekben felbukkan a zsidó ügyvédek alakja, bár a velük szembeni vádak még ezekhez az egyébként sem túl magas színvonalú művekhez képest is rendkívül esetlenek. A *Mérges gomba* ügyvédekről szóló tematikus olvasmánya a legrövidebb az egész könyvben – látszik, hogy Ernst Hiemer egyszerűen nem tudott olyan vádat megfogalmazni, amely egyrészt gyerekek számára is érthető, másrészt kellően elborzasztó. Ehelyett egy olyan történetet közölt, amelyben két egymással perlekedő asszonyt ugyanaz az ügyvéd képviseli, aki mindkettejüktől bekasszírozza a honoráriumát, majd mindkettejüket bűnösnek mondja ki. Azután a bíróval együtt távozva a tárgyalóterem előtt megbeszéli: „Nagyszerű üzletet csináltunk, Silberstein kolléga úr. Megfosztottuk a két gójt egy szép kis összegtől, amit most a saját zsebünkbe tömhetünk.”³³ Elvira Bauer valamivel találékonyabbnak bizonyult az ügyvéd-probléma megoldásakor: ő a tematikus olvasmányban arról mesélt, hogy az ügyvéd egy parasztszaládtól a per időtartama alatt rengeteg honoráriumot szedett be, szépen meghízott (ezt egyébként fizikailag kell érteni, ahogyan az olvasmányhoz mellékelte ábra mutatta is), míg Michel, a parasztember feleségével együtt teljesen elszegényedett.³⁴ A nációk előszeretettel hangoztatták azt a vádat, hogy a hatalomra lépésüket megelőző időszakban a német jogszolgáltatás zsidó kézben volt, amit olyan állításokkal egészítettek ki, hogy „a zsidó nyugodtan lophat, ha visszakövetelik tőle, akkor egyszerűen csak mindent le kell tagadnia. A zsidó bíróság ügyis neki ad igazat.”³⁵

²⁷ Sigmund, Anna-Maria: *A nációk asszonyai*. Budapest, 2001. 287.

²⁸ Hiemer: *Der Giftpilz*, 17.

²⁹ Hiemer: *Der Giftpilz*, 18.

³⁰ *Der Stürmer* – Ritualmord-Sondernummer, 5/1934, 1.

³¹ Hiemer: *Der Giftpilz*, 39.

³² Hiemer: *Der Giftpilz*, 36.

³³ Hiemer: *Der Giftpilz*, 36.

³⁴ Bauer: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid...*, 21.

³⁵ Hiemer: *Der Giftpilz*, 19.

Az ügyvéddel ellentétben az orvos figuráját meglehetősen egyszerű volt démoni színben lefesteni az általános iskolásoknak: a legtöbb gyerek amúgy is fél a doktortól. A zsidó orvos a Stürmer-Verlag kiadványaiban szadista kéjgyilkos, élveteg, pederasztá szexuális ragadozó – rémálomszerű lény. Az egyik olvasmány már külsejét is meglehetősen részletességgel írja le: „Az ördögi arc közepén egy hatalmas, erősen görbe orr foglal helyet. Szemüvege mögött bűnöző szempár villog. Előreugró ajkán vigyor játszik. Egy vigyor, amely mintha csak azt mondaná: Végre! Végre megvagy, kicsi német leány!”³⁶ Előzőleg a „kicsi német leány” az orvos rendelőjéből egy kislány segélykiáltásait, majd egy férfi sátáni kacaját hallotta. Egy akkori német kisdíák később visszaemlékezett, hogy ez a történet annak idején nagyon izgatta a fantáziáját, kíváncsi volt, mi is történhetett a rendelőben, de erre az olvasókönyv semmiféle magyarázatot nem adott.³⁷

A zsidó orvos gonoszsága jelenik meg abban a történetben is, amikor egy haldokló zsidó megmentése érdekében „az orvos elmegy egy német kórházba, hogy kipróbálja a gyógyszer. A kísérletezés során három német hal meg, és még többen mennek tönkre.”³⁸

Az olvasókönyvek számos különböző kereskedőt jelenítenek meg, a házalóktól kezdve az áruház-tulajdonos nagykereskedőig. Közös tulajdonságuk a csalás és a haszonlesés. Ezt egyébként Ernst Hiemer annyira egyértelműnek tekintette, hogy egyik történetében egy német parasztasszony egyszerűen faképnél hagyja a zsidó házalót, csak annyit közölve, hogy a hölgy „már túlságosan is jól ismeri a zsidókat”.³⁹ A zsidó hentesről elhangzik, hogy rossz minőségű húst árul gójoknak, minősíthetetlen higiéniai körülmények között – olyan húst, amelyet ő maga vagy más zsidó nem enne meg.⁴⁰ Ezek a vádak persze egy nagykereskedővel szemben már nem állták volna meg a helyüket, ezért az ő esetükben pénzéhes természetüket emelték ki: Aaron Kahn áruház-tulajdonos például egy éhező németet kislányával együtt dob ki az utcára, ahelyett, hogy megkönyörülne rajtuk.⁴¹ A társadalmi szolidaritás tökéletes hiányának iskolapéldájaként igyekeznek bemutatni a „zsidó Salomont”, aki a világháborúban soha nem járt a front közelében sem, helyette „otthon maradt, és gyűjtötte a profitot”.⁴² A náci értékrend szerint persze a hadi szolgálat a népközösség minden tagjának kötelessége, aki ez alól kivonja magát, az a nemzet ellen követ el vétséget.

A zsidó kereskedő amúgy az olvasókönyvek szerint nem egyszerűen nyereszkszedik, hanem kifejezetten a németek tönkretételére törekszik. Olvasmányok szólnak arról, hogyan fosztanak ki német parasztokat, például Elvira Bauer *Der Viehjuden* című olvasmányában⁴³ (a kifejezés nagyjából állatkereskedő zsidót jelent, bár ezzel korántsem lehet visszaadni azt az elképesztő durvaságot, amelyet az ilyen összetett szó magában rejt, szó szerinti fordítása talán a baromzsidó lehetne) vagy a kis Paul dühéről szóló elbeszélésben, ahol egy parasztcsalád földjét egy telekspekuláns csalja ki, és a gyermek „legszívesebben széttörnén a vizeskancsót a kreatúra fején”.⁴⁴

³⁶ Hiemer: *Der Giftpilz*, 32.

³⁷ Knopp: *Hitler gyermekei*, 200.

³⁸ Bauer: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid...*, 29.

³⁹ Hiemer: *Der Giftpilz*, 27.

⁴⁰ Bauer: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid...*, 19.

⁴¹ Bauer: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid...*, 17.

⁴² Hiemer: *Der Giftpilz*, 51.

⁴³ Bauer: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid...*, 13.

⁴⁴ Hiemer: *Der Giftpilz*, 25.

A kereskedőével összefügg a bankár figurája, már csak azért is, mert a vele szembeni náci vádak lényegében ugyanazok voltak, legfeljebb a lépték volt egy kicsit más. A bankárokat be lehetett úgy mutatni, mint a megtestesült pénzhűséget. Mind a nagykereskedő, mind a bankár kiválóan alkalmas volt az egyik kedvelt antiszemita vád hangoztatására, nevezetesen, hogy a zsidók sokkal gazdagabbak, mint a nem-zsidók, és hogy ez a gazdagságuk természetesen tisztességtelenül szerzett vagyon. Az általános iskolai olvasókönyvekben ezt is végleteleg leegyszerűsítették: „A zsidó istene a pénz – írta például a *Mérges gomba*. – És azért, hogy pénzt szerezzen, a legnagyobb bűnöket is elköveti. [A szöveg ezen a ponton nem részletezte a bűnöket, bár az efféle homályos kijelentések egyáltalán nem idegenek az antiszemitizmustól.] Addig nem nyugszik, amíg rá nem ülhet egy nagy zsák pénzre, amíg a pénz királyává nem válik.”⁴⁵ A meglehetősen esetlen vádakon átüt az osztálygyűlölet: a pénzes zsidóval szembeni ellenszenv általában a szegény körülmények között élő, nem túl magasan képzett népréteg gazdagok elleni haragjára épít.

A nemzetiszocialisták előszeretettel hangsúlyozták, hogy a velük legélesebben szembenálló politikai irányzatok, vagyis a kommunizmus és a demokrácia beteges eszmerendszerek, amelyeket a zsidóság hozott létre. „A szovjet zsidó egy követ fúj New York-i fajtársával” – írta az *Örök zsidó* című kiadvány,⁴⁶ azaz a náciok végső ellensége a zsidóság, álljon bármely politikai oldalon. Természetesen az olvasókönyvek igyekeztek bemutatni, hogy politikusként a zsidók mennyi kárt okoztak a német népnek, és erre olyan konkrét példákat is felhasználáltak, mint a világháborút közvetlenül követő időszak. Így például a *Mérges gomba* egyik olvasmánya egy bizonyos Hartmann nevű munkás politikai eszméléséről ír: a rendes munkásember a történetben rájön, hogy a kommunista mozgalom vezetői zsidók és nemzetellenesek. „Fütyülünk Németországra, az a lényeg, hogy nekünk jól menjen a sorunk” – adja a szájukba a tankönyv, amivel egyértelműen jelezni kívánja, hogy mennyire elvetemült emberekről is van szó.⁴⁷

Az antiszemiták ugyan a zsidó faj egészét gyűlölik, a zsidó ellenségkép mégis elsősorban a zsidó férfit célozza, a zsidó nővel szemben megfogalmazott vádak ennél jóval elmosódottabbak, és mindenképpen jóval ritkábban is hangzanak el.⁴⁸ A zsidó férfi ezzel szemben igazi szörnyetegként jelenik meg. Szexuális étvágya kielégíthetetlen, amit saját „fajtája” nem képes kielégíteni, ezért vágyik olyannyira a nem-zsidó, ez esetben a német nőre. Elvira Bauer így fogalmazta meg: „A zsidó, ó szerencsétlen! Zsidó nő neki nem kell! Azt hiszi hát, nagyon okos, ha magának német nőt lop. De nézzetek csak erre a képre, egymáshoz sehogy sem illenek. Mert német nő oldalán, mily szánalmas, nézzétek hát! Jobb lenne az a zsidónak, ha minden német nőt békén hagyna, és a zsidó nőnél maradna.”⁴⁹ Elsőre talán furcsának hat, hogy ennyire nyílt szexuális utalások jelennek meg egy kiscyberkének szóló tankönyvben, de Streicher újságja hasábjain amúgy is előszeretettel alkalmazott pornográf utalásokat, és ezek egyéb kiadványaiban is feltűntek. A fajgyalázás vádjá a harmincas évek Németországában elég gyakorinak számított, általános volt, hogy nyilvánosan meghurcoltak ilyen párokat, így a német kisiskolások közül valószínűleg sokan láthattak ilyen esetet.⁵⁰

⁴⁵ Hiemer: *Der Giftpilz*, 42.

⁴⁶ Diebow: *Der Ewige Jude*, 121.

⁴⁷ Hiemer: *Der Giftpilz*, 46.

⁴⁸ Gilman: *The Jew's Body*, 5.

⁴⁹ Bauer: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid...*, 25.

⁵⁰ Evans: *A Harmadik Birodalom hatalmon*, 120.

A fajgyalázást a propaganda többnyire német nő–zsidó férfi viszonyaként mutatta be, és elsősorban a nő szégyenének tekintették, ugyanis ez teljességgel ellenkezett a német nő nácik által kívánatosnak hirdetett képével. Szintén Elvira Bauer könyvében jelenik meg egy divatos fiatalasszony, akit apja szid, amiért „ugyan egy vérből valók, de a lány önzésből mégis a zsidó Sali Rosenfeldhez jár pénzért és szép ruháért”. Az apa ezt követően azt is hozzáteszi: „...egy jó tehén mellé tascót nem köthetünk a szekér elé. Ilyen nincs, és nem is lehet.”⁵¹ A náci faji teoretikusok előszeretettel használtak ilyen meredek hasonlatokat annak alátámasztására, mennyire természetellenes is a különböző emberfajok közti nemi érintkezés.

A zsidó perverzitás másik példájaként a pederasziát tárták a gyerekek elé. A fentebb már ismertetett háziorvos rendelőjében történt ki nem fejtett eset valószínűleg egy kislányon elkövetett nemi erőszak volt, amely után a doktor „zsiros ujját már nyújtotta” a következő német leány után.⁵² Ugyancsak a *Mérges gomba* írja le Hans és Else (érdekes a hasonlóság Jancsi és Juliska német nevével) találkozását az Idegen Emberrel: az Idegen cukorkát kínál nekik, „de ezért mindkettejüknek vele kell menniük”.⁵³ A történetben megint csak észrevehető az egyszerű, propagandaszempontról azonban ügyes húzás: nem derül ki, hogy egész pontosan *miért* akarja az idegen, hogy a két gyerek vele menjen. Mindenesetre az egész szövegekörnyezet és főleg a visszataszítóan gonosz küllemű, napszemüveges férfit ábrázoló kép arra utal, hogy valami egészen rettenetes dologra készül. Azok a történetek, amelyekre itt a pederasziával kapcsolatban utaltam, akár a gyermekgyilkosság és a rituális gyilkosság képzetkörébe is beleillenek – valószínűleg éppen ez volt a szerző, Ernst Hiemer szándéka.

A nácik antiszemita olvasókönyvei egyértelmű céllal születtek: be akarták bizonyítani a német kisiskolásoknak, hogy a zsidók ördögi lények, a rendes emberek esküdt és született ellenségei, akikkel lehetetlen egy levegőt szívni. Ugyanakkor mindig igyekeztek valamiféle kontrasztot mutatni: a zsidókkal szembeállították a németeket. „Ez itt a német – írta Elvira Bauer olvasókönyvében –, büszke férfi, aki küzd és dolgozik. Mivel szép és merész, a zsidó örökön gyűlöli.” Ezzel szemben: „Íme, a zsidó, mindenki látja, a legnagyobb gazember az egész országban. Azt hiszi, ő a legszebb a világon, mégis oly ronda, itt jól látható.”⁵⁴ A zsidó és a német közti kontraszt mutatkozik meg azokban az olvasmányokban, ahol német gyerekek egymás között sugdolózva szidják a zsidókat. Másutt például két nő felháborodva beszélt arról, hogy „ezek a papok még mindig hajlandók zsidókat keresztelni, és beeresztik ezt az egész bűnöző hordát a templomainkba”.⁵⁵ Megint másutt egy társaság durva gúnyolódással elüldözi az őket egyébként sörre meghívó Salomont, aki „mint az ördög fut ki a vendéglőből”, majd egyikük röhögve közli, hogy „kár, amiért olyan hamar elment, még a fejére szerettem volna olvasni egy verset”.⁵⁶ A németek viselkedését ezekben a szövegekben igen nehéz lenne szimpatikusnak vagy kulturáltként nevezni, bár a nemzetiszocialista nevelés általában is törekedett a megelőző századok során kialakult erkölcsi normák leépítésére. A tankönyvek nemcsak elfogadhatónak, hanem egyenesen követendő példaként ábrázolták a kirekesztő magatartást. A kirekesztés végső példáját Elvira Bauer adja, amikor könyve utolsó oldalain örömnepként mutatja be a zsidók kiutasítását Németországból: itt éles kont-

⁵¹ Bauer: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid...*, 25.

⁵² Hiemer: *Der Giftpilz*, 32.

⁵³ Hiemer: *Der Giftpilz*, 29.

⁵⁴ Bauer: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid...*, 6.

⁵⁵ Hiemer: *Der Giftpilz*, 23.

⁵⁶ Hiemer: *Der Giftpilz*, 51.

raszot igyekszik mutatni a zsidók „szemtelenége” és a németek viselkedése között, azonban nem túl sikeresen. „Most minden iskola szép lesz, a zsidóknak menniük kell, kicsinek és nagyoknak, sírás-rívás nem segíthet, de a harag és a düh sem.”⁵⁷ A mellékelt képen a zsidók a német gyerekek örvendezése közepette vonulnak ki az iskolából, s bár Bauer egy zsidó kisleány is odarajzolt, aki egy német lányka haját húzza, alapvetően a német gyerekek gúnyos öröme határozza meg a kép egészét. A Hitlerjugendről Bauer leírja a következőket: „A német Führert szeretik, az Úristent félik, a zsidókat megvetik, s mert nem az ő fajtájuk, el kell bukniuk.”⁵⁸

Összegzés

A fentiekben leírt tankönyvek képet adnak egy olyan társadalomról, amely alapvető értéknek tekintette a gyűlöletet, az erőszakot és a kirekesztést. Megmutatják a nácik törekvését, hogy világképüket már a legfiatalabbakba beleneveljék. Nem állíthatjuk egyértelműen, hogy önmagukban kinevelhették azt a fiatalságot, amely hajlandó volt gyilkolni a Harmadik Birodalom érdekeiért. Ugyanakkor nem felejthetjük el, hogy nem álltak önmagukban, hanem egy általános mentalitás megjelenési formái, amely az oktatás minden szintjén megjelent. Noha Elvira Bauer és Ernst Hiemer tankönyvei már a maguk korához képest is extrém módon fogalmazták meg az antiszemita vádakat, nem voltak idegenek a politikai elit által elfogadott, sőt kívánatosnak tekintett szemléletmódtól. Olvasásukkor figyelembe kell vennünk, hogy a nemzetiszocialista Németország nevelési rendszerében vagy akár a szélesebb társadalomban alig találkozhattak a gyermekek olyan állítással, amely az ezekben az olvasókönyvekben megjelenő gyűlöletkeltő propagandát cáfolta volna. Ellenkezőleg: az antiszemita, illetve a más népeket lenéző faji gondolat a németországi oktatás minden szintjén jelen volt, így ezek a tankönyvek tulajdonképpen egy tünetegyüttes leglátványosabb, de a tipikustól nem túlságosan eltérő velejáróinak tekinthetők.

---

⁵⁷ Bauer: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid...*, 37.

⁵⁸ Bauer: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid...*, 41.